

Prijevodi

Prijevod

UDK 321.7:316.334.3

Politička zajednica i razlike među grupama: kritika ideala univerzalnog građanstva

IRIS MARION YOUNG

Sažetak

Liberalni zahtjev, a danas posvuda poštovano načelo za jednakošću svih građana krije u sebi zamke ukoliko se primjenjuje u društvu u kojem postoje grupne razlike, a samim tim privilegirane i deprivirane grupe. To liberalno načelo krije opasnost da se jednakost shvati kao istost, i da se u pluralnom društvu forsira homogenost građanstva, što u datim okolnostima znači nametanje vrijednosti, kulture, stila i načina života vladajuće grupe ostalima, a sve u ime opće volje i općeg dobra. Iris Marion Young smatra da pluralizam interesnih grupa kao način političkog funkcioniranja američkog društva privatizira politiku i olakšava dominaciju moćnih interesa. Kao korekciju tog sistema ona predlaže da društveno hendikepirane grupe budu posebno politički reprezentirane u političkim tijelima. Uostalom, socijalno hendikepirani zapravo čine većinu američkog pučanstva: žene, obojeni, američki domoroci, neke etničke skupine, starije dobne grupe, itd. Autorica predlaže neke forme participativne demokracije koje bi osigurale izražavanje interesa marginaliziranih grupa i zalaže se za tzv. heterogenu javnost, koja bi značila slobodno izražavanje i očuvanje grupnih specifičnosti i pripadnosti bez prikrivene homogenizacije građanstva i asimilacije u dominantnu kulturu kao uvjeta društvene afirmacije potlačenih grupa. Autorica isto tako dovodi u pitanje jedno od temeljnih načela pravne države — jednakost ljudi pred zakonom, koje ponekad dovodi do perpetuiranja opresije i smatra da pojedinim grupama u određenih situacijama treba osigurati posebna prava.

Ideal univerzalnog građanstva davao je oslobodilački zamah modernom* političkom životu. Otkako je buržoazija dovela u pitanje aristokratske privilegije zahtijevajući jednaka prava za sve, za građane kao takve, žene, radnici, Crnci, Židovi i ostali vršili su pritisak za uključenje u građanski status. Moderna politička teorija branila je jednaku moralnu vrijednost svih ljudi, a društveni pokreti potlačenih shvatili su to ozbiljno, podrazumijevajući da to znači uključenje svih ljudi u puni građanski status pod jednakom zakonskom zaštitom.

Građanstvo za svakoga i svatko ravnopravan kao građanin; moderna politička misao općenito je pretpostavila da univerzalnost građanstva, tj. građanstvo za

* »moderno« u ovom tekstu označava epohu kapitalizma — posljednjih nekoliko stoljeća

** Tekst objavljen u časopisu *Ethics* vol. 92, No 2, 1989.

svakoga, implicira da građanski status nadilazi posebnosti i razlike. Kakve god bile društvene ili grupne razlike među građanima, kakve god bile nejednakosti među njima glede bogatstva, statusa, moći u svakodnevnim aktivnostima građanskog društva, građanstvo daje svima isti status u političkoj javnosti. Razumijevajući jednakost kao istost, ideal univerzalnog građanstva sadrži, uz proširenje građanstva na sve ljude, još barem dva značenja: 1) univerzalnost definiranu kao općenitost nasuprot posebnosti; ono što je građanima zajedničko nasuprot onome po čemu se razlikuju i 2) univerzalnost u smislu zakona i pravila koji važe za sve i na isti se način primjenjuju na sve ljude; zakoni i propisi slijepi su za individualne i grupne razlike.

Tijekom te žestoke, a ponekad i krvave političke borbe u 19. i 20. stoljeću, mnogi isključeni i društveno deprivirani smatrali su da će ih postignuće punog građanskog statusa, tj. jednakih političkih i građanskih prava voditi prema slobodi i jednakosti. Sada, međutim, na kraju 20. stoljeća, kada su građanska prava u liberalnim kapitalističkim društvima formalno proširena na sve grupe, neke grupe smatraju da su još uvijek tretirane kao građani drugog reda. Društveni pokreti potlačenih i isključenih grupa u posljednje vrijeme postavljaju pitanje zašto proširenje jednakog građanskog statusa na sve ljude nije dovelo do socijalne pravde i jednakosti. Dio odgovora je otvoreno marksistički: društvene aktivnosti koje u najvećoj mjeri određuju status pojedinca anarhične su i oligarhične; kontrola građana nad ekonomskim životom nije dovoljna da bi mogla utjecati na nejednak status i društveni tretman različitih grupa. Držim da je to važna i točna dijagnoza koja odgovara na pitanje zašto jednak građanski status nije eliminirao opresiju, ali u ovom tekstu promišljam drugi razlog, bitniji za smisao politike i građanstva u modernoj političkoj misli.

Pretpostavljena veza između građanstva za svakoga, s jedne strane, i dva druga značenja građanstva — zajedničkog življenja s drugim građanima i prava na jednak tretman, s druge strane, poseban je problem. Suvremeni društveni pokreti potlačenih oslabili su ovu vezu. Oni zastupaju odlučno i ponosno ustrajanje u grupnim specifičnostima nasuprot idealima asimilacije. Oni također propituju da li je pravednost uvijek u tome da pravo i politika osiguraju jednak tretman svih grupa. Začetak ovih prigovora nalazi se u koncepciji diferenciranog građanstva kao najboljeg načina za uključivanje i sudjelovanje svih u punom građanstvu.

U ovom tekstu pokušavam pokazati da između univerzalnosti građanstva u smislu uključivanja i sudjelovanja svih i druga dva značenja univerzalnosti, ugrađena u moderne političke ideje — univerzalnosti kao općenitosti i iniverzalnosti kao jednakog tretmana — postoji napetost; daleko od toga da se ti pojmovi uzajamno impliciraju. Prvo, ideja da djelovanje građanstva izražava ili kreira opću volju koja transcendirira pojedinačne razlike u grupnoj afilijaciji, situaciji i interesima u praksi isključuje grupe smatrane nesposobnima da prihvate to opće stajalište; ideja građanstva koje izražava opću volju usmjerena je prisilnoj homogenizaciji građana. U mjeri u kojoj suvremeni zagovaratelji oživljenog građanstva podupiru ideju opće volje i javnog života implicitno podržavaju istu isključivost i homogenost. Stoga tvrdim da su za sudjelovanje svih u

* u originalu »differentiated«

javnoj diskusiji i donošenju odluka nužni mehanizmi političke reprezentacije grupa. Drugo, tamo gdje se grupe razlikuju u svojstvima, kulturi, vrijednostima i stilovima ponašanja, a neke od tih grupa su privilegirane, striktno poštovanje načela jednakosti vodi u perpetuiranje opresije ili nepovoljnog društvenog položaja nekih grupa. Zbog toga uključivanje i sudjelovanje svih u društvenim i političkim institucijama ponekad zahtijeva artikulaciju posebnih prava koja uzimaju u obzir razlike među grupama da bi se oslabila opresija i poboljšao društveni položaj nekih grupa.

I. Gradanstvo kao općenitost

Mnogi suvremeni politički teoretičari smatraju kapitalističko društvo blagostanja depolitiziranim. Njegov pluralizam interesnih grupa privatizira političko odlučivanje pretvarajući ga u zakulisne pogodbe i prepuštajući ga autonomnim državnim agencijama i grupama. Pluralizam interesnih grupa fragmentira i politiku i interese pojedinca, stvarajući teškoće u procjeni spornih pitanja i određivanju prioriteta. Nadalje, fragmentirana i privatizirana narav političkih procesa olakšava dominaciju moćnijeg interesa.¹

Kao odgovor na privatizaciju političkih procesa mnogi su pisci zahtijevali obnavljanje javnog života i vraćanje vrijednostima gradanstva. Demokracija zahtijeva da se građani korporativnog društva blagostanja probude iz svog konzumerističkog drijemeža, da ospore eksperte koji prisvajaju isključivo pravo upravljanja i da kolektivno preuzmu kontrolu nad svojim životima i institucijama kroz procese aktivne diskusije čiji je cilj dosizanja kolektivnih odluka.² U participativnim demokratskim institucijama građani razvijaju i vježbaju sposobnosti rezoniranja, diskusije i društvenosti, koje u protivnom ostaju uspravane, i izlaze iz svojih privatnih egzistencija da bi se obratili drugima i sučelili s njima poštujući pravdu i skrbeći za nju. Mnogi od onih koji prizivaju vrijednosti gradanstva nasuprot privatizaciji politike u kapitalističkim društvima blagostanja uzimaju za model suvremenog javnog života građanski humanizam mislilaca kao što je Machiavelli ili, češće, Rousseau.³

Dijelim mišljenje socijalnih kritičara koji tvrde da pluralizam interesnih grupa, budući da je privatiziran i fragmentiran, olakšava dominaciju korporacijskih, vojnih i ostalih moćnih interesa. Također se slažem da demokratski procesi zahtijevaju institucionaliziranje autentične javne diskusije. Postoje, međutim, ozbiljni problemi u vezi s idealima građanske javnosti koji k nama

¹ Klasična analiza privatiziranoga djelovanja liberalizma interesnih grupa Theodorea Lowija još uvijek se može smatrati opisom američke politike; vidi *The end of liberalism* (New York, Norton, 1969). Recentnija analiza je ona Jurgena Habermasa, *Legitimation Crisis* (Boston: Beacon, 1973), zatim Claus Offe, *Contradictions of the Welfare State* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1984), John Keam, *Public Life in Late Capitalism* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1984), Benjamin Barber *Strong Democracy* (Berkeley: University of California Press, 1984).

² Djelo Philipa Greena *Retrieving Democracy*, (Totowa, N. J.: Rowman Allanheld, 1985) izvanredan je noviji prikaz vrlina takve demokracije i uvjeta za njezino ostvarenje.

³ Barber i Kean se pozivaju na Rousseauovo shvaćanje građanske aktivnosti kao na model suvremene participativne demokracije, kao i Carole Pateman u svom klasičnom djelu *Participation and Democratic Theory* (Cambridge University Press, 1970). (Pozicija Patemanove se, naravno, promijenila). Vidi također James Miller, *Rousseau: Dreamer of Democracy* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1984).

dolaze iz tradicije moderne političke misli i nekritički se prihvaćaju kao model.⁴ Ideal javnog područja građanstva kao izraza opće volje, stajališta i interesa koji su građanima zajednički i koji nadilaze njihove razlike djelovao je ustvari kao zahtjev za homogenizacijom građana. Isključenje grupa koje su prepoznate kao različite bilo je eksplicitno priznato prije našeg stoljeća. U naše su vrijeme isključujuće posljedice univerzalističkog ideala javnosti koja utjelovljuje zajedničku volju suptilnije, ali još uvijek postoje.

Tradicija građanskog republikanizma stoji u kritičkoj napetosti prema individualističkoj ugovornoj teoriji Hobbesa i Lockea. Tamo gdje liberalni individualizam vidi državu kao nužni instrument posredovanja sukoba i reguliranja djelovanja, kako bi pojedincima bila osigurana sloboda slijedenja vlastitih privatnih ciljeva, republikanska tradicija smješta slobodu i autonomiju u javnom djelovanju građana. Participirajući u javnoj diskusiji i kolektivnom odlučivanju, građani transcendiraju svoje partikularne sebične egzistencije i isključivo slijedeje privatnih interesa da bi prihvatili opće stajalište s kojeg mogu postići sporazum o pitanju javnog dobra. Građanski status pojedinca izraz je univerzalnosti ljudske egzistencije; to je područje racionalnosti i slobode nasuprot heteronomnom području pojedinačnih potreba, interesa, želja.

Ovo shvaćanje građanstva kao univerzalnog naspram partikularnog, zajedničkog naspram diferenciranog, ne podrazumijeva proširenje punog građanskog statusa na sve grupe. Ustvari, neki moderni republikanci misle upravo suprotno. Veličajući građanstvo kao izraz univerzalne ljudskosti, oni su iz njega svjesno isključili neke ljude na temelju stava da oni ne bi bili u stanju prihvatiti opće stajalište ili da bi njihovo uključenje raspršilo ili podijelilo javnost.

Ideal općeg dobra, opće volje, zajedničkog javnog života vodi prema forsiranju homogenog građanstva.

Feministkinje su posebno analizirale zašto diskurs koji povezuje građansku javnost s bratstvom nije puka metafora. Modernu državu utemeljili su muškarci, pa se u njezinom javnom području građanstva ističu i smatraju univerzalnima one vrijednosti i norme koje su izvedene iz specifično muškog iskustva: militarističke norme časti i homocrotskog drugarstva uljudno natjecanje i pogadanje među neovisnim činiteljima, diskurs lišen emocija i nepristrani razum.

Neki autori tvrdili su da ovojekni muškarci, veličanjem vrijednosti građanstva kao sudjelovanja u općem i javnom životu, zapravo bježe od spolnih razlika, ne želeći priznati drugačije egzistencije koje ne mogu u cijelosti razumjeti, baš kao ni tjelesnost, ovisnost o prirodi i moralnost koju predstavljaju žene.⁵ Stoga

⁴ Mnogi koji uzdižu vrline građanske javnosti, naravno, pozivaju se i na model antičkog polisa. Noviji primjer je rad Murraya Bookchina, *The rise of Urbanization and the Decline of Citizenship* (San Francisco: Sierra Club Books, 1987). U ovom tekstu, međutim, ograničila sam se na modernu političku misao. Ideja antičkog polisa često funkcionira u modernim i suvremenim diskusijama kao mit o izgubljenim korijenima, kao raj iz kojeg smo istjerani i u koji se želimo vratiti; na taj način, pozivanje na antički grčki polis je sadržano u pozivanju na moderne ideje građanskog humanizma.

⁵ Hannah Pitkin izvodi izuzetno detaljnu i sofisticiranu analizu građanske javnosti prelazeći put od djelovanja spolnih razlika do čitanja Machiavellijevih tekstova; vidi *Fortune is a Woman* (Berkeley: University of California Press, 1984.). Novije analize Carole Pateman također se usredotočuju na isto. Vidi, npr. Carole Pateman: *The Social Contract* (Stanford University Press, 1988). Vidi također Nancy Hartsock, *Money, Sex and Power* (New York: Longman, 1983), poglavlja 7 i 8.

se suprotnost između univerzalnosti javne sfere građanstva i partikularnosti privatnog interesa pretvara u suprotnost između razuma i strasti, muškog i ženskog.

Buržoaski svijet uspostavio je moralnu podijelu rada između razuma i osjećaja, identificirajući muškost s razumom i žensko s osjećajem, željom i tjelesnim potrebama. Uzdizanje javnog područja muške vrline i građanstva kao neovisnosti, općenitosti i nepristranog razuma povlači za sobom stvaranje privatne sfere obitelji kao mjesta kamo treba zatvoriti emocije, raspoloženja i tjelesne potrebe.⁶ Općenitost javnosti, prema tome, ovisi o isključenju žena koje na sebe preuzimaju služenje carstvu privatnosti i kojima nedostaje nepristrana racionalnost i neovisnost nužna dobrom građaninu.

U takvoj društvenoj shemi Rousseau je, primjerice, isključio žene iz sfere javnosti i građanstva zato što one vode brigu o čuvstvenosti, žudnjama, tjelesnosti. Ako bismo dopustili da žudnje i tjelesne potrebe pokreću javne debate, potkopali bismo javno rasuđivanje fragmentirajući njegovo jedinstvo. Štoviše, ženama treba upravljati čak i u sferi obitelji. Njihovu opasnu, heterogenu spolnost treba držati kreposnom i ograničenom na brak. Nametanjem čednosti ženama očuvat će se svaka obitelj kao posebna cjelina i spriječiti kaos i miješanje krvi, do čega bi dovelo rađanje nezakonite djece. Kreposne i sputane žene nadziru muške želje ublažujući njihove potencijalno anarhične impulse kroz moralni odgoj. Žudnja muškaraca za ženama i sama prijeti da uništi i rasprši univerzalnu, racionalnu sferu javnosti i da razbije uredno razlikovanje između javnog i privatnog. Kao čuvarice privatnog carstva potreba, želja i čuvstvenosti, žene moraju osigurati da muški impulsi ne podrivaju univerzalnost razuma. Nadalje, moralna čistoća kućnog ognjišta kojeg čuva žena ublažit će posjedničke individualističke porive partikularističke sfere biznisa i trgovine, budući da konkurencija, kao i spolnost, konstantno prijeti da ugrozi jedinstvo političke zajednice.⁷

Važno je imati na umu da je univerzalnost građanstva pojmljena kao općost djelovala u smjeru isključenja iz političkog života zajednice ne samo žena već i drugih grupa. Evropski i američki republikanci nisu vidjeli proturječje u promicanju univerzalnosti građanskog prava koje isključuje neke grupe, jer je ideja jednakog građanskog prava u praksi prevedena u zahtjev da svi građani budu isto. Bijela muška buržoazija smatrala je da su racionalnost, suzdržljivost, čednost, neprepuštanje strastima ili želji za luksuzom, pa prema tome i sposobnost uzdizanje iznad žudnji i potreba republikanske vrijednosti koje vode brizi za opće dobro. To je podrazumijevalo isključivanje siromašnih ljudi i rad-

⁶ Vidi Susan Okin, »Women and the Making of the Sentimental Family«, *Philosophy and Public Affairs* 11 (1982), str. 66–88; vidi također Linda Nicholson *Gender and History: The Limits of Social Theory in the Age of the Family* (New York: Columbia University Press, 1986).

⁷ U vezi s analizom Rousseauovog pogleda na žene vidi Susan Okin, *Women in Western Political Thought* (Princeton University Press, 1978); Linda Lange, »Rousseau: Women and the General Will«, u *The Sexism of Social and Political Theory* (Toronto: University of Toronto Press, 1979); Jean Bethke Elshtain, *Public Man, Private Woman* (Princeton University Press 1981) 4. poglavlje. Mary Dietz razvija oštroumnu kritiku »maternalističkog« pogleda na političku teoriju Elshtainove; čineći to, međutim, čini se da se poziva na univerzalističke ideale građanske javnosti u kojoj će žene transcendirati svoje sposobne preokupacije i baviti se općima; vidi »Citizenship with a Feminist Face: The Problem with Maternal Thinking« *Political Theory* 13 (1985) str. 19–37. O Rousseau u vezi sa ženama vidi također Joel Schwartz *The Sexual Politics of J. J. Rousseau* (University of Chicago Press, 1984).

nika-nadničara iz gradanstva, jer su oni bili i suviše motivirani potrebom, a da bi prihvatili perspektivu općosti. Tvorci američkog ustava nisu bili u tom pogledu egalitarnije usmjereni od njihove evropske braće; izvjesno su namjeravali ograničiti pristup radnih klasa javnosti, jer su se bojali nemogućnosti formuliranja općeg interesa.

Ti rani američki republikanci bili su također prilično eksplicitni kada se radi o potrebi homogenosti građana, strahujući da bi grupne razlike mogle potkopati usvajanje općeg interesa. To je značilo da prisutnost Crnaca i Indijanaca, a kasnije Meksikanaca i Kineza na teritoriju republike predstavlja prijetnju koju može otkloniti jedino asimilacija ili eksterminacija. Upotrebljavale su se različite kombinacije navedenih metoda, ali nikada nije dolazilo u obzir da se navedene grupe priznaju samoupravnima u sferi javnosti. Čak i utemeljitelji republikanizma poput Jeffersona identificirali su crvene i crne ljude s divljom prirodom i strašću, kao što su se pribojavali da bi žene izvan kućnog ognjišta bile mušičave i pohlepne. Oni su definirali moral, civilizirani javni život u suprotnosti prema toj zaostaloj, nekultiviranoj žudnji, koju su poistovjećivali sa ženama i obojenima.⁸ Slična logika isključenja djelovala je i u Evropi, gdje su posebno na udaru bili Židovi.⁹

Ta republikanska isključivost nije bila slučajna niti nekonzistentna; bila je idealom univerzalnog gradanstva, kako su ga shvaćali ti teoretičari. Ona je bila neposredna posljedica dihotomije između javnog i privatnog, koja je definirala javno kao sferu općenitosti u kojoj su sve posebnosti ostavljene po strani, a privatno kao sferu posebnosti, kao područje afektivnosti, pripadanja, potrebe, tijela. Sve dok postoji ta dihotomija, uključivanje prethodno isključenih — žena, radnika, Crnaca, Židova, Azijaca, Indijanaca, Meksikanaca — u definiciju gradanstva, nameće homogenost koja u sferi javnosti guši razlike među grupama i u praksi forsira da se na ranije isključene grupe primjenjuju kriteriji i norme koji su derivirani iz egzistencije privilegiranih grupa; jasno je da te norme određuju privilegirane grupe.

Suvremeni kritičari liberalizma interesenih grupa koji traže obnovu javnog života sigurno nemaju namjeru isključiti ni jednu odraslu osobu ili grupu iz građanskog statusa. Oni su demokrati i uvjereni su da će jedino uključivanje i sudjelovanje svih građana u političkom životu omogućiti mudro i ispravno društveno odlučivanje i političku zajednicu koja ne inhibira, već potiče sposobnosti svojih građana i njihove međusobne odnose. Isticanje općenitosti i zajedništva, međutim, još uvijek prijeti da uguši razlike među građanima.

Usredotočit ću se na tekst Benjamina Barbera koji u svojoj knjizi »Snažna demokracija«^{*} predočava konkretnu i izazovnu viziju procesa participativne demokracije. Barber priznaje nužnost zaštite demokratske javnosti od namjernih ili nehotećih isključenja nekih grupa, iako ne nudi konkretne prijedloge za

⁸ Vidi Ronald Takaki, *Iron Cages: Race and Culture in 19th century America* (New York, Knoph, 1979). Don Herzog raspravlja o ekskluzivističkim predrasudama nekih drugih ranih američkih republikanaca; vidi »Some Questions for Republicans«, *Political Theory* 14 (1986) str. 473—93.

⁹ George Mosse, *Nationalism and Sexuality* (New York, Fertig, 1985)

* U originalu »Strong Democracy«

uključenje i sudjelovanje svih. On se također žestoko protivi suvremenim političkim teoretičarima koji stvaraju model političkog diskursa očišćenog od afektivne dimenzije. Prema tome, Barber ne strahuje od razbijanja općenitosti i racionalnosti javnosti prodorom afekata i tijela, kao što je bio slučaj s teoretičarima 19. stoljeća. On ipak zadržava koncepciju građanske javnosti koju određuje općenitost i koja je suprotstavljena grupnom afinitetu i posebnim potrebama i interesima. Barber jasno luči javno područje građanstva i građanske aktivnosti od privatne sfere pojedinačnih identiteta, uloga, pripadnosti i interesa. Građanstvo ni u kom slučaju ne iscrpljuje društveni identitet čovjeka, ali ima moralni prioritet nad svim društvenim aktivnostima u snažnoj demokraciji. Slijedenje posebnih interesa, pritisak zahtjeva pojedinih grupa, sve se to mora zbivati u okviru zajednice i unutar opće vizije koju utemeljuje područje javnosti. Prema tome, Barberovo viđenje participativne demokracije i dalje se oslanja na protivnost javne sfere općeg interesa i privatne sfere partikularnog interesa i pripadnosti.¹⁰

Priznajući nužnost vladavine većine, ali i sredstava za očuvanje prava manjine, Barber tvrdi da »uvjereni demokrat žali zbog svake podjele i smatra postojanje većina znakom da uzajamnost izostaje« (str. 207). Zajednica građana, kaže on »duguje svoj karakter onome što je zajedničko članovima koji je sačinjavaju« (str. 232) i to povlači za sobom transcendiranje stupnja individualnih potreba i želja da bismo priznali da smo »moralno tijelo čija egzistencija ovisi o zajedničkom sređivanju individualnih potreba i želja u jedinstveno viđenje budućnosti u kojem svi mogu imati udjela.« Ovo zajedničko viđenje, međutim, ne nameće se pojedincima odozgo, nego je iskovano u međusobnom odnošenju i zajedničkom radu. Barberov model takvih zajedničkih projekata otkriva, međutim, njegove latentne sklonosti: kao igrači u timu ili vojnici u ratu, oni koji provode zajedničku politiku mogu steći osjećaj povezanosti koji nisu imali prije nego što su započeli zajedničko djelovanje. Ta vrsta veze, koja ističe zajedničke procedure, zajednički rad i zajedničku svijest o tome što je nužno da bi zajednica bila uspješna, služi snažnoj demokraciji mnogo uspješnije nego monolitne nakane i ciljevi.

Pokušaj ostvarenja ideala univerzalnog građanstva koji nalazi da je javnost utjelovljenje općosti nasuprot posebnosti i zajedništva nasuprot razlici imat će tendenciju da isključi i socijalno hendikepira neke grupe, čak i kad imaju jednak građanskopravni status. Ideja javnog kao univerzalnog i popratno poistovjećivanje partikularnosti s privatnošću čini homogenost uvjetom sudjelovanja u javnosti. U prakticiranju svog građanskog prava svi građani trebaju zauzeti isto nepristrano, opće stajalište transcendirajući sve posebne interese, perspektive i iskustva.

Ali takva nepristrana opća perspektiva je mit.¹¹ Ljudi nužno i s pravom promatraju javna pitanja kroz prizmu vlastite situacije, iskustva i percepcije društvenih odnosa. Različite društvene grupe imaju različite potrebe, kulture,

¹⁰ Barber, *Strong Democracy*, Poglavlja 8 i 9. Daljnji brojevi stranica u zagradama odnose se na ovu knjigu.

¹¹ Ovim problemom temeljitije sam se bavila u mom spisu; Iris Marion Young, »Impartiality and the Civic Public: Some Implications of Feminist Critiques of Moral and Political Theory« u *Feminism as Critique* (Oxford: Polity Press, 1987) str. 56—76.

povijesti, iskustva i percepcije društvenih odnosa, a sve to utječe na njihovu interpretaciju značenja i posljedica određenih političkih poteza i na njihovu političko rezoniranje. Te razlike u političkoj interpretaciji nisu isključivo, a ni primarno, posljedica različitosti ili konfliktnosti interesa, jer različite grupe imaju različite interpretacije čak i onda kada teže promicanju pravde, a ne samo vlastitih ciljeva. Inzistiranje na tome da pojedinci kao građani ostave po strani svoje posebne pripadnosti i iskustva i prihvate opće stajalište, u društvu u kom su neke grupe privilegirane a druge potlačene, služi jedino učvršćivanju postojećih privilegija budući da će interes privilegiranih imati prevlast u toj unificiranoj javnosti, marginalizirajući i prigušujući izražavanje interesa ostalih grupa.

Berber dokazuje da odgovorno građanstvo zahtijeva transcendiranje posebnih pripadnosti, obaveza i potreba, jer javnost ne može funkcionirati ako je njezinim članovima stalo samo do njihovih privatnih interesa. Ovdje je pobrkao bitne pojmove — pluralizam i privatizaciju. Pluralizam interesnih grupa, koji on i neki drugi autori kritiziraju, doista institucionalizira i ohrabruje egoističke, od sebe polazeće gledanje na političke procese, ono koje uvida da stranke ulaze u političku bitku za oskudna dobra i privilegije samo da bi maksimirale vlastiti dobitak i zbog toga ne trebaju slušati druga mišljenja i odgovarati na zahtjeve ostalih koji imaju vlastito stajalište. Štoviše, procesi, a često i ishodi pogađanja interesnih grupa ponajviše se događaju u privatnoj sferi; oni se ne otkrivaju i ne raspravljaju u forumu koji izvorno uključuje sve one kojih se potencijalno tiču donesene odluke.

Privatnost u značenju privatnog pogađanja u cilju postizanja privatnih dobitaka prilično se razlikuje od pluralizma kao postojanja grupa koje se razlikuju iskustvom, pripadnošću i obavezama, a koji je na djelu u svim suvremenim društvima. Moguće je da osoba zadrži grupni identitet i da bude pod utjecajem grupnih predodžbi o društvenim zbivanjima izvedenih iz specifičnog grupnog iskustva, a da u isto vrijeme bude prožeta duhom zajednice, što znači otvorena za zahtjeve drugih i spremna da ih čuje, a ne isključivo opsjednuta vlastitim probicima. Moguće je i nužno da ljudi nastoje zadržati kritičku distancu s obzirom na vlastite neposredne želje i spontane reakcije da bi mogli razmatrati opće probleme. Ipak, ne može se tražiti od građana da se odreknu svoje posebne pripadnosti, iskustva i socijalnog položaja. Kao što ću nastojati pokazati u sljedećem poglavlju, mogućnost da se perspektive posebnih grupa izričito reprezentiraju u javnoj diskusiji najbolje podupire očuvanje takve kritičke distance, bez pretenzija na nepristranost.

Repolitizacija javnog života ne bi trebala zahtijevati stvaranje jedinstvene javne sfere u kojoj građani ostavljaju po strani svoje posebne grupne pripadnosti, prošlosti i potrebe da raspravljaju o općem interesu i zajedničkom dobru. Takva želja za jedinstvom prigušuje, ali ne uklanja razlike, i smjera isključenju nekih gledišta iz javnosti.¹² Umjesto univerzalnog građanstva u smislu takve općenitosti mi trebamo grupno diferencirano građanstvo i heterogenu javnost. U heterogenoj javnosti razlike su javno poznate i priznate kao neumanjive i nesvedive

¹² O feminizmu i participativnoj demokraciji vidi kod Patemanove.

na jedinstvo, čime želim reći da ljudi iz svoje perspektive ili prošlosti teško mogu potpuno razumjeti i prihvatiti stajalište onih čije su perspektive utemeljene u drugoj društvenoj grupi. Ipak, priznavanje potrebe i želje za zajedničkim odlučivanjem unapređuje društvenu komunikaciju s one strane razlika.

II. Diferencirano građanstvo kao grupna reprezentacija

U studiji funkcioniranja Zbora građana u Novoj Engleskoj Jane Mansbridge govori o tome kako žene, crnci, radnička klasa i siromašni imaju tendenciju slabijeg participiranja, a njihovi su interesi slabije predstavljeni. Suprotno vrijedi za bijelce, profesionalce srednje klase i muškarce. Čak i ako svi građani imaju pravo sudjelovati u procesu odlučivanja, iskustva i stajališta nekih grupa mogu biti prigušena iz mnogo razloga. Bijeli muškarci iz srednje klase više od drugih prisvajaju autoritet i vičniji su uvjeravanju drugih ljudi. Majke i stariji ljudi često nisu u stanju prisustvovati zboru građana ili otići na neki javni skup.¹³ Amy Gutmann također raspravlja o tome kako su participativne demokratske strukture zapravo usmjerene ušutkavanju grupa u nepovoljnom položaju. Ona navodi primjer javne kontrole škola, gdje je uznapredovala demokracija dovela do pojačane rasne segregacije u mnogim gradovima, jer su privilegiraniji i artikuliraniji bijelci mogli promicati svoj osvijesteni interes protiv crnaca naprosto zahtijevajući isti tretman u cjelokupnom školskom sustavu.¹⁴ Takvi slučajevi pokazuju da participativne demokratske strukture služe reproduciranju postojeće grupne opsesije kada građansko pravo definiraju u univerzalističkim i unificiranim terminima.

Gutmanova tvrdi da takve ugnjetavačke posljedice demokratizacije navode na zaključak da socijalna i ekonomska jednakost treba biti dosegnuta prije nego što se institucionalizira politička jednakost. Ne mogu ništa prigovoriti vrijednostima socijalne i ekonomske jednakosti, ali mislim da njihovo ostvarenje ovisi o promicanju političke jednakosti u onoj mjeri u kojoj postignuće jednakosti ovisi o promicanju socijalne i ekonomske jednakosti. Ukoliko se ne želimo vrtjeti u utopijskom krugu, sada trebamo riješiti »paradoks demokracije«, po kojem društvena moć čini neke građane »jednakijima« od ostalih, a jednakost ljudi kao građana čini neke ljude moćnijim građanima. Rješenje barem djelomično leži u stvaranju institucionalnih načina za eksplicitno priznavanje i reprezentaciju potlačenih grupa. Međutim, prije razmatranja načela i postupaka koji bi bili uključeni u takvo rješenje nužno je reći nešto o tome što je grupa i kada je grupa potlačena.

Konceptcija društvene grupe postala je politički značajna zato što se recentni emancipatorski i ljevičarski društveni pokreti više mobiliziraju oko grupnog identiteta nego oko isključivog klasnog ili ekonomskog interesa. U mnogo slučajeva takva se mobilizacija sastojala u prihvaćanju i pozitivnom definiranju prezrenog ili obezvrijedenog etničkog ili rasnog identiteta. U ženskom pokretu, pokretu homoseksualaca, pokretu starijih osoba različiti socijalni status utemeljen na dobi, spolu, fizičkoj sposobnosti ili podjeli rada, upotrebljen je kao pozitivna grupna identifikacija u političkoj mobilizaciji.

¹³ Jane Mansbridge, *Beyond Adversarial Democracy* (New York, Basic Books, 1980).

¹⁴ Amy Gutmann *Liberal Equality* (Cambridge University Press, 1980) str. 191—202.

Na ovom mjestu neću pokušavati definirati društvenu grupu, ali ću ukazati na nekoliko obilježja koja razlikuju društvenu grupu od drugih kolektiviteta. Društvena grupa znači, prije svega, srodnost s drugim ljudima zbog koje se s njima identificiramo, i po kojoj nas ostali pripadnici društva prepoznaju. Svaka osoba ima posebnost shvaćanje prošlosti, socijalnih odnosa i vlastitih mogućnosti, vlastiti način rezoniranja, vlastite vrijednosti i ekspresivni stil, a sve to barem djelomično određuje njezina grupna pripadnost. Mnoge definicije grupa dolaze izvana, od drugih grupa, koje etiketiraju i stereotipiziraju određene ljude. U tim okolnostima članovi prezrenih grupa često nalaze međusobnu sličnost upravo u opresiji koju trpe. Pojam društvene grupe treba razlikovati od dva pojma s kojima se on često brka: agregat i udruženje.

Agregat je bilo koja klasifikacija ljudi prema nekom obilježju. Ljudi mogu biti spojeni prema bilo kojem obilježju ili kriteriju, a koji su svi jednako arbitrarni — prema boji očiju, marki automobila koji voze, ulici u kojoj žive. U našem društvu se katkada grupe koje imaju neku emotivnu ili socijalnu značajku prikazuju kao agregati, što su arbitrarne klasifikacije prema obilježjima kao što je boja kože, starost ili spol. Društvena grupa, međutim, ne definira se primarno skupinom zajedničkih atributa, nego osjećajem pripadnosti koji ljudi imaju. Ono što određuje američke Crnce kao društvenu grupu nije prvenstveno boja kože; to, primjerice, dokazuje činjenica da se neki ljudi, čija je koža besprijeckorno bijela, identificiraju kao Crnci. Iako je ponekad objektivna značajka nužan uvjet da bi se samog sebe ili druge klasificiralo kao članove određene društvene grupe, grupu kao grupu određuje samoidentifikacija i identifikacija određenih ljudi sa socijalnim statusom i zajedničkom prošlošću neke grupe.

Pod pojmom udruženja mislim na kolektivitet osoba koje se udružuju dobrovoljno i namjerno — primjerice klub, korporacija, politička stranka, crkva, koledž, sindikat, lobi ili interesna grupa. Model individualističkog ugovornog društva primjenjiv je na udruženja, ali ne i na grupe. Pojedinci stvaraju udruženja; oni se udružuju kao već formirane osobe i utvrđuju pravila, položaje i funkcije. Kad neka osoba pristupi udruženju, članstvo u njemu neće određivati sam identitet te osobe na način na koji netko određen time što je Navajo; to vrijedi i za slučajeve kada članstvo u udruženju bitno utječe na nečiji život. Grupna pripadnost ima, s druge strane, karakter onoga što Heidegger zove »bačenost«: osoba zatiče sebe kao člana grupe čije postojanje i odnose uvijek doživljava kao »već postojeće«. Identitet osobe, naime, određen je načinom na koji je prepoznaju drugi, a drugi to čine u terminima grupa koje uvijek već imaju specifična obilježja, stereotipe i norme koje se s njima povezuju, i u odnosu prema kojima se oblikuje identitet neke osobe. Iz »bačenosti« u grupnu pripadnost ne slijedi da netko ne može napustiti grupu i pristupiti drugim grupama. Mnoge žene postaju lezbijke nakon što su se identificirale heteroseksualnima, a svatko tko živi dovoljno dugo postaje star. Ovi slučajevi vrlo točno ilustriraju »bačenost«, utoliko što se takve promjene grupne pripadnosti doživljavaju kao transformacije vlastitog identiteta.

* u originalu »association«

** thrownness

Društvenu grupu ne treba razumjeti kao esenciju ili prirodu sa specifičnim skupom zajedničkih obilježja. Umjesto toga, grupni identitet treba razumjeti relativno. Društveni procesi proizvode grupe stvarajući relativna razlikovanja, situacije okupljanja i afektivne veze u kojima ljudi osjećaju srodnost i povezanost s drugima. Ponekad grupe sebe određuju pomoću preziranja i isključivanja drugih, koje označuju kao »druge«, kojima vladaju i tlače ih. Iako društveni procesi afiniteta i separacije određuju grupe, oni im ne daju samostalni identitet. Ne postoji zajednička priroda članova grupe.

Kao proizvodi socijalnih odnosa, grupe su fluidne, one nastaju i nestaju. Primjerice, homoseksualna praksa postojala je u mnogim društvima i povijesnim razdobljima, ali muške gay-grupe i grupna gay-identifikacija postoji samo na Zapadu u 20. stoljeću. Grupni identitet može postati vidljiv samo u specifičnim okolnostima, kada je u interakciji s drugim grupama. Većina ljudi u modernim društvima identifikira se s više grupa, pa stoga one nisu odvojene skupine; svaku grupu presijecaju grupne razlike.

Diferenciranje grupa u modernim društvima smatram neizbježnim i poželjnim procesom. Kako god bilo, nije nužno da ovdje riješimo to pitanje. Ja naprosto tvrdim da je društvo u kojem živimo grupno diferencirano i da će tako ostati još neko vrijeme. Naš politički problem je u tome što su neke od tih grupa privilegirane, a neke potlačene.

Ali što je tlačenje? Na drugom mjestu posvećujem više pozornosti pojmu tlačenja.¹⁵ Ukratko, grupa je potlačena kada se na sve njezine članove ili na većinu njih odnose slijedeći uvjeti:

1. Dobici stečeni njihovim radom koriste drugima, a da ti drugi njima ne doprinose recipročno (eksploatacija).

2. Isključeni su iz sudjelovanja u glavnim društvenim aktivnostima, što u našem društvu primarno znači radno mjesto (marginalizacija).

3. Žive i rade pod vlašću drugih, a sami imaju malo autonomije ili vlasti nad drugima (nemoć).

4. Kao grupa su stereotipizirani, a u isto su vrijeme njihovo iskustvo i situacija nevidljivi u cjelini društva; imaju malo prilike za izražavanje svog iskustva i pogleda na društvena događanja (kulturni imperijalizam).

5. Članovi grupe trpe nasumično nasilje i uznemiravanje motivirano mržnjom ili strahom drugih. U SAD danas su na jedan ili više navedenih načina potlačene slijedeće grupe: žene, Crnci, američki domoroci, Meksikanci, Portorikanci i ostali Hispano-amerikanci, Amerikanci azijskog porijekla, homoseksualci, lezbijke, radnička klasa, siromašni, starci i mentalno ili fizički hendikepirani ljudi.

Možda će u nekoj utopijskoj budućnosti postojati društvo bez potlačenih i društveno hendikepiranih skupina. Ne možemo razvijati politička načela polazeći od pretpostavke potpuno pravednog društva, nego moramo početi od općih društvenih i povijesnih uvjeta u kojima živimo. To znači da moramo razvijati

¹⁵ Vidi Iris Marion Young »Five Faces of Oppression«, u *Philosophical Forum*, 1988.

teoriju participativne demokracije na pretpostavci da postoje grupne razlike i da su neke grupe stvarno i potencijalno potlačene ili društveno hendikepirane, a ne na pretpostavci nediferenciranog humaniteta.

Ja se zalažem, dakle, za slijedeće načelo: demokratska javnost, kako god bila konstituirana, treba osigurati mehanizme za efikasnu reprezentaciju i priznavanje zasebnih glasova i stajališta onih svojih konstitutivnih grupa koje su potlačene i društveno hendikepirane. Takva grupna reprezentacija pretpostavlja institucionalne mehanizme i javne resurse koji bi podržavali slijedeće tri aktivnosti:

1. samoorganiziranje članova grupa kako bi mogli steći osjećaj kolektivnog prava i povratno shvaćanje svog kolektivnog iskustva i interesa u kontekstu društva;

2. objavljivanje stava grupe o tome kako na njih djeluju određeni politički potezi i predlaganje određene politike u institucionaliziranom kontekstu, gdje bi oni koji odlučuju bili obavezni pokazati da su uzeli u razmatranje stajališta tih grupa;

3. pravo veta tih grupa s obzirom na specifične političke poteze koji ih se neposredno tiču, primjerice kada se radi o ženskom pravu na odluku o (ne)radanju djece, ili o pravu korištenja rezervata za američke domoroce.

Ovo načelo specifične reprezentacije odnosilo bi se samo na potlačene i socijalno hendikepirane grupe, jer su privilegirane grupe već ionako politički reprezentirane. Stoga se načelo ne bi primjenjivalo u društvima bez ugnjetavanja. Ovo načelo ne smatram tek provizornim i instrumentalnim, jer vjerujem da je postojanje različitih grupa u modernom društvu ne samo neizbježno nego i poželjno, a gdje god postoje različite grupe pojavljuje se i mogućnost deprivilegiranosti i ugnjetavanja nekih grupa. Stoga bi društvo uvijek trebalo osigurati reprezentaciju društveno hendikepiranih i potlačenih grupa i biti spremno podržati je kada se pojavi. Ova su razmatranja prilično akademska u kontekstu u kojem živimo s obzirom na to da u njemu postoji duboka potlačenost pojedinih grupa, čije je uklanjanje za sada samo daleka budućnost.

Društvena i ekonomska privilegiranost neke grupe znači, između ostalog, da se njezini članovi ponašaju kao da imaju pravo govoriti i biti saslušani, da ih drugi tretiraju kao da imaju to pravo i da imaju materijalne, personalne i organizacijske resurse koji im omogućavaju da govore i da ih saslušaju u javnosti. Privilegirani obično nemaju sklonost da štite i promiču interese potlačenih, dijelom zato što se njihove privilegije, barem donekle, temelje na trajnom tlačenju drugih. Stoga je slabljenje opresije glavni cilj reprezentacije potlačenih grupa u javnoj raspravi i odlučivanju. Takva grupna reprezentacija također bi javno izložila specifičnost stavova i iskustava privilegiranih. Naime, većina ljudi ima tendenciju da svoje stavove smatra univerzalnima, ukoliko nisu u situaciji da ih konfrontiraju s različitim stavovima drugih o socijalnim odnosima i događajima, s različitim vrijednostima i govorom.

Teoretičari i političari veličaju vrline građanstva jer su ljudi kroz javno sudjelovanje pozvani da transcendiraju puku egzocentričnu motivaciju i priznaju

vlastitu ovisnost o drugima i odgovornost prema njima. Odgovoran građanin ne brine se samo za svoje interese, već i za pravdu, i priznaje da su interes ili stajalište bilo koje druge osobe jednako dobri kao i njegovi vlastiti, te da svatko ima pravo izraziti svoje potrebe i interese i biti saslušan. Problem univerzalnosti pojavio se kada je ta građanska odgovornost interpretirana kao prijelaz u opću perspektivu.

Ja sam pokušala pokazati da definiranje građanstva kao općenitosti izbjegava i prikriva zahtjev za izražavanjem i uvažavanjem svih iskustava, potreba i pogleda na društvena događanja. Generalna perspektiva koju bi mogli prihvatiti svi ljudi ne postoji; ne postoji opće stajalište s kojeg bi se mogla uzeti u obzir sva pojedinačna iskustva i perspektive. Postojanje društvenih grupa implicira različite, premda ne nužno isključive prošlosti, iskustva i poglede na društveni život, što također znači da pripadnici jedne grupe ne mogu u potpunosti shvatiti iskustva drugih grupa. Nitko ne može pretendirati da zastupa opći interes, jer ni jedna grupa ne može govoriti u ime druge, a izvjesno nitko ne može govoriti u ime svih ostalih. Stoga postoji samo jedan način da se sva grupna iskustva i socijalne perspektive izraze, čuju i uzmu u obzir — da se posebno predstave u javnosti.

Grupna reprezentacija je najbolji način osiguravanja pravednih ishoda procesa demokratskog odlučivanja. Argument za ovu tvrdnju oslanja se na Habermasovu koncepciju komunikacijske etike. U nedostatku Kralja Filozofa, koji objašnjava višu normativnu istinu, jedini pravi temelj zahtjeva za pravednom politikom ili odlukom je da se do odluka došlo u javnosti gdje je stvarno osigurano slobodno izražavanje svih potreba i stajališta. U Habermasovoj formulaciji komunikacijske etike zadržan je neumjesan apel za univerzalnim ili nepristranim stajalištem s kojeg bi se pojedinačni zahtjevi obraćali javnosti. Komunikacijska etika koja ne samo da artikulira hipotetsku javnost koja bi opravdala odluke nego i predlaže konkretne uvjete koji bi promovirali pravedne ishode procesa odlučivanja, trebala bi se zalagati za stvaranje uvjeta za izražavanje konkretnih potreba svake osobe u njezinoj posebnosti.¹⁶ Ja tvrdim da su konkretnost individualnih egzistencija, njihove potrebe i interesi i njihova percepcija potreba i interesa drugih djelomično strukturirani kroz grupno iskustvo i identitet. Zbog toga pun i slobodan izraz konkretnih potreba i interesa u društvenim uvjetima, u kojima su neke grupe ušutkane i marginalizirane, zahtjeva da one imaju poseban glas u razmatranju i donošenju odluka.

Uvođenje takve diferenciranosti i posebnosti u demokratske procedure ne ohrabruje izražavanje uskog sebičnog interesa; ustvari, grupna reprezentacija je najbolje sredstvo protiv samozavaravajućeg sebičnog interesa maskiranog u nepristrani ili opći interes. U demokratski strukturiranoj javnosti, gdje su društvene nejednakosti ublažene kroz grupnu reprezentaciju, individuumi ili grupe ne mogu jednostavno tražiti nešto za sebe; oni moraju reći da pravednost zahtjeva ili dozvoljava da oni to imaju. Grupna reprezentacija omogućuje da svoje potrebe ili interese izraze oni koji inače ne bi bili rado saslušani. U isto

¹⁶ Jürgen Habermas, *Reason and Rationalization of Society* (Boston: Beacon, 1983) Kritiku Habermasa koji sadrži suviše univerzalističku koncepciju komunikativne akcije vidi kod Seyla Benhabiba, *Critical Norm and Utopia* (New York, Columbia University Press, 1986) i Young, »Impartiality and the Civic Public«.

vrijeme konfrontiranje nekog zahtjeva s mišljenjem onih koji imaju izrazito drugačije, premda ne nužno suprotstavljene prioritete, iskustva i potrebe, najbolja je provjera da li je zahtjev upućen javnosti opravdan ili se radi o pukom izrazu sebičnog interesa. Kao socijalno privilegirana osoba nisam sklona da se uživljam u probleme drugih i brinem za socijalnu pravdu osim ako sam prisiljena saslušati glas onih koji moje privilegije teže ušutkati.

Grupna reprezentacija najbolje institucionalizira pravednost u okolnostima društvene opresije i dominacije. Grupna reprezentacija isto tako maksimira znaenje izneseno u diskusiji i tako unapređuje praktičnu mudrost. Grupne razlike ne podrazumijevaju samo različite potrebe, interese i ciljeve, već i vjerojatno važnije različite društvene položaje i iskustva s kojih se razumijevaju društvene činjenice i određena politika. Članovi različitih društvenih grupa često znaju različite stvari o strukturi društvenih odnosa, te potencijalnim i stvarnim učincima određenih politika. Zbog svoje povijesti, grupno-specifičnih vrijednosti ili načina izražavanja, zbog odnos s drugim grupama, vrste posla koji obavljaju i ostalog, različite grupe na različite načine razumiju značenje društvenih zbivanja, što može pomoći i drugima da ih bolje razumiju, ukoliko se različita mišljenja izraze i saslušaju.

Emancipatorski društveni pokreti posljednjih godina razvili su neke političke postupke na tragu ideje heterogene javnosti, i barem su djelomično i privremeno ustanovili takve javnosti. Neke političke organizacije, sindikati i ženske skupine imaju formalne frakcije grupa (kao što su Crnci, Latinoamerikanci, žene, homoseksualci, lezbijke, hendikepirani i starci) čiji bi interesi bez toga bili ušutkani. Takve organizacije često imaju postupke za izražavanje posebnih frakcija u raspravi cjelokupne organizacije, koji osiguravaju njihovu zastupljenost u odlučivanju, a neke organizacije zahtijevaju zastupljenost članova specifičnih grupa u rukovodećim tijelima. Pod utjecajem tih socijalnih pokreta, koji traže političku reprezentaciju grupa, čak je i Demokratska stranka tijekom nekoliko godina uvela pravila delegiranja koja su uključivala klauzule o grupnoj reprezentaciji.

Ideal »dugine koalicije«, premda daleko od ostvarenja, izražava takvu heterogenu javnost s oblicima reprezentacije različitih grupa. Tradicionalna forma koalicije odgovara ideji jedinstvene javnosti koja transcendirira partikularne razlike iskustava i preokupacija. U tradicionalnoj koaliciji različite grupe rade zajedno na ostvarenju onih ciljeva za koje su svi zainteresirani i koji se tiču svih na sličan način; članovi koalicije općenito se slažu da međusobne razlike u gledištima, interesima i stavovima neće dolaziti do izražaja u javnim istupima i djelovanju koalicije. U »duginoj koaliciji«, naprotiv, svaka konstitutivna grupa afirmira prisustvo drugih i afirmira specifičnost njihovog iskustva i pogleda na društvena pitanja.¹⁷ U »duginoj javnosti« Crnci ne toleriraju naprosto partici-

¹⁷ Mel King je za organizaciju kampanje za izbor gradonačelnika praktično prikazao obećanje takve grupne reprezentacije, koja je bila samo djelomično i kolebljivo ostvarena: vidi poseban dvobroj lista *Radical America* (1984). Sheila Collins raspravlja o tome kako je ideja »dugine koalicije« dovela u pitanje tradicionalne američke političke pretpostavke o »melting potu«, i pokazuje kako je nedostatak koordinacije između nacionalnog nivoa duginih departmana i komiteta pučke kampanje 1984. spriječio Jacksonovu kampanju u realizaciji obećanja grupne reprezentacije; vidi *The Rainbow Challenge: The Jackson Campaign and the Future of U. S. Politics* (New York: Monthly Review Press, 1986).

paciju homoseksualaca, radnički aktivisti ne rade mrgodno uz bok veterana mirovnog pokreta, a nitko od njih ne pokušava paternalistički »dozvoliti« participaciju feministkinjama. Kao ideja, »dugina koalicija« afirmira prisustvo i podržava zahtjeve svake potlačene grupe ili političkog pokreta, a njezin politički program ne teži izražavanju nekih »načela jedinstva« koja prikrivaju razlike; ona, naprotiv, dozvoljava svakoj grupi u svom sastavu da analizira ekonomska i socijalna pitanja sa stajališta vlastitog iskustva. To znači da svaka grupa zadržava autonomiju u odnosu na koaliciju, i da rukovodeća tijela i procedure omogućavaju grupnu reprezentaciju.

Ukoliko postoje heterogene javnosti koje djeluju prema načelima grupne reprezentacije u suvremenoj politici, one postoje samo u organizacijama i pokretima koji se protive većinskoj politici. Ipak, u načelu participativna demokracija povlači za sobom pristajanje na institucije heterogene javnosti u svim sferama demokratskog odlučivanja. Sve dok se ne eliminira opresija i socijalna hendikepiranost nekih grupa, politike javnosti, uključujući različite institucije i vladina tijela koja donose odluke, trebale bi uključivati specifičnu reprezentaciju potlačenih grupa, kroz koju bi one javno izražavale svoje specifično shvaćanje problema i registrirale svoje političke zaključke. Takve strukture grupne reprezentacije ne bi trebale nadomjestiti strukture regionalne ili stranačke reprezentacije, ali bi trebale postojati uz njih.

Provođenje načela grupne reprezentacije u nacionalnoj politici SAD ili u restrukturiranoj demokratskoj javnosti unutar pojedinih institucija kao što su tvornice, uredi, sveučilišta, crkve i društvene službe, zahtijevalo bi kreativnost i fleksibilnost. Nema modela koji bismo mogli slijediti. Evropski modeli konsocijacijskih demokratskih institucija ne mogu se izvaditi iz konteksta u kojem su nastali, a ni u tom kontekstu ne funkcioniraju suviše demokratski. Izvještaji o eksperimentima s javno institucionaliziranim samoorganiziranjem žena, domorodaca, radnika, seljaka i studenata u suvremenoj Nikaragvi nudi predložak bliži koncepciji koju ja zastupam.¹⁸

Načelo političke reprezentacije grupa zahtijeva takve strukture reprezentacije za potlačene grupe i grupe u nepovoljnom društvenom položaju. Ali koje grupe »zaslužuju« posebnu reprezentaciju? Jasni kandidati za grupnu reprezentaciju u političkom životu SAD su žene, Crnci, domoroci, starci, siromašni, hendikepirani, homoseksualci, lezbijke, Hispanoamerikanci, mladi, nekvalificirani radnici. Možda nije nužno osigurati specifičnu zastupljenost svih tih grupa u svakom javnom kontekstu i svakoj političkoj raspravi. Reprezentaciju bi trebalo osigurati onda kada prošlost grupe i njezin društveni položaj uvjetuju posebno gledanje na probleme, kada je određeno pitanje posebno značajno za interese članova grupe i kada percepcija i intersi grupe ne bi došli do izražaja bez takve posebne reprezentacije.

Početni problem proizlazi već iz toga što predlažemo načelo koje se ne može filozofski razriješiti. Da bi se ovo načelo provelo, javnost mora odlučiti koje

¹⁸ Vidi Gary Ruchwarger, *People in Power: Forging a Grassroots Democracy in Nicaragua* (Hadley, Mass: Bergin & Garvey, 1985).

grupe bi trebale biti posebno predstavljene u procedurama odlučivanja. Kojim bi se načelima trebalo rukovoditi nastajanje takve »konstitucionalne konvencije«? Tko bi trebao odlučiti koja grupa zaslužuje specifičnu reprezentaciju i kojim bi se procedurama trebalo odvijati odlučivanje o tome? Publika se ne može utemeljiti programom ili skupom načela, jer je politika uvijek proces u kojem već jesmo; na načela se možemo pozivati tijekom političke diskusije i javnost ih ne može prihvatiti kao usmjeravajuća. Ja predlažem načelo reprezentacije grupa kao dio takve potencijalne diskusije, ali ono ne može nadomjestiti tu diskusiju ili odrediti njezin ishod.

Kakvi bi trebali biti mehanizmi grupne reprezentacije? Ranije sam zastupala mišljenje da je samoorganiziranje grupa jedan od aspekata načela grupne reprezentacije. Članovi grupe moraju se okupljati u demokratskim forumima, raspravljati o problemima i formulirati grupna stajališta i prijedloge. Načelo grupne reprezentacije treba shvatiti kao dio šireg programa demokratizacije procesa odlučivanja. Javni život i proces donošenja odluke treba transformirati tako da svi građani dobiju značajno veće mogućnosti participiranja u raspravi i donošenju odluka. Svi bi građani trebali imati pristup u mjesne i okružne skupštine, gdje bi sudjelovali u raspravi i odlučivanju. U takvoj, izrazitije participativnoj demokratskoj shemi, članovi potlačanih grupa imali bi sastanke s kojih bi delegirali predstavnike grupe.

Netko može s razlogom upitati po čemu je ideja heterogene javnosti, koja ohrabruje samoorganiziranje grupa i struktura grupne reprezentacije u odlučivanju, različita od pluralizma interesnih grupa koje prethodno u ovom članku kritiziram. Prvo, u heterogenoj javnosti kandidatom za grupnu reprezentaciju ne smatra se naprosto kolektivitet ili osoba koji odluče formirati udruženje. Specifičnu reprezentaciju u heterogenoj javnosti zaslužuju samo one grupe koje predstavljaju glavne identitete i najznačajnije odnose koji sačinjavaju društvo i koje su društveno hendikepirane ili potlačene. U strukturi pluralizma interesnih grupa Prijatelji kitova^{*} imaju isti status kao Nacionalno udruženje za unapređenje obojenih^{**} ili Nacionalno streljačko udruženje,^{***} a svatko utječe na odlučivanje onoliko koliko može postići svojim sredstvima i domišljatošću u borbi za pozornost onih koji odlučuju. Demokratska politika mora maksimirati slobodu izražavanja stavova i interesa, ali je osiguranje izražavanja stajališta svih grupa drugi problem.

Drugo, grupe predstavljene u heterogenoj javnosti ne definiraju se pomoću nekog posebnog interesa ili cilja ili neke posebne političke pozicije. Društvene grupe su obuhvatni identiteti i načini života. Zbog svog iskustva članovi tih grupa mogu imati zajedničke interese koje teže nametnuti u javnosti. Njihova socijalna pozicija uvjetuje osobit način razumijevanja svih aspekata društva i poseban pogled na društvena pitanja. Primjerice, mnogi američki domoroci tvrde da im njihova tradicionalna religija i odnos prema zemlji daje jedinstveno i bitno shvaćanje ekoloških problema.

* Friends of the Whales

** National Association for the Advancement of Colored People

*** National Rifle Association

Konačno, pluralizam interesnih grupa djeluje upravo kao da teži preduhitriti pojavu javne rasprave i odlučivanja. Svaka interesna grupa promiče, što može potpunije i prodornije, samo svoj specifični interes i ne mora uzimati u obzir druge interese koji se natječu na političkom tržištu, osim strateški — kao potencijalne saveznike ili suparnike u postizanju vlastitih interesa. Pravila pluralizma interesnih grupa ne zahtijevaju opravdanje nekog interesa kao dobrog ili spojivog sa socijalnom pravdom. Heterogena javnost je, međutim, *javnost*, gdje sudionici zajednički razmatraju probleme koji se nameću i može se očekivati da će donijeti onu odluku koju smatraju najboljom ili najpravičnijom.

III. Univerzalna prava i posebna prava

Drugi aspekt univerzalnosti gradanstva danas se suprotstavlja cilju punog uključenja i sudjelovanja svih grupa u političkim i društvenim institucijama; radi se o općenitosti u formulaciji zakona i određenih politika. Moderni i suvremeni liberalizam smatra temeljnim načelo da odluke i politika države, a ako se radi o suvremenom liberalizmu onda i propisi privatnih institucija, moraju biti slijepi za rasu, spol i ostale grupne razlike. Javno područje države i prava trebalo bi svoje propise izražavati u čistim općim terminima koji apstrahiraju od posebnosti individualnih i grupnih povijesti i potreba; trebalo bi jednako priznavati sve individuumne i na isti način tretirati sve građane.

Sve dok su politička ideologija i praksa ustrajale u ocjenjivanju nekih grupa kao nevrijednih jednakog građanskog statusa zbog pretpostavljenog prirodnog razlikovanja od bijelog muškarca, bilo je bitno da emancipatorski pokreti inzistiraju na jednakosti svih ljudi u pogledu njihove moralne vrijednosti i da zahtijevaju jednako građansko pravo za sve. U tom je jedini razborit način za suprotstavljanje isključenju i degradaciji nekih grupa.

Danas, međutim, postoji društveni konsenzus o tome da svi pojedinci imaju jednaku moralnu vrijednost i zaslužuju jednaki građanski status. Sa gotovo postignutim jednakim pravima za sve grupe, sa značajnom iznimkom homoseksualaca i lezbijki, grupne nejednakosti ipak i dalje postoje. U tim okolnostima mnoge feministkinje, crni aktivisti i drugi koji se bore za uključenje svih grupa u društvene institucije i njihovu participaciju u raspodjeli društvene moći i nagrada, tvrde da univerzalno formulirana prava i propisi, koji su stoga slijepi za razlike u pogledu rase, spola, starosti i sposobnosti, ne slabe opresiju nego je perpetuiraju.

Suvremeni društveni pokreti koji traže puno uključenje i participaciju hendikepiranih i potlačenih grupa sada se sučeljavaju sa dilemom različitosti.¹⁹ S jedne strane moraju nastaviti negirati postojanje bilo kakvih bitnih razlika između muškaraca i žena, bijelaca i crnaca, zdravih i bolesnih ako bi te razlike opravdavale poricanje mogućnosti da žene, crnci ili nemoćni čine sve ono što su slobodni učiniti i drugi, ili da budu uključeni u sve institucije ili položaje. S druge strane, ti pokreti smatraju nužnim afirmaciju grupno utemeljenih razlika

¹⁹ Martha Minow, »Learning to Live with the Dilemma of Difference: Bilingual and Special Education«, *Law and Contemporary Problems*, br. 48, 1985, str. 157—211.

koje postoje između muškaraca i žena, bijelaca i crnaca, zdravih i bolesnih, kao aplikaciju striktnog načela jednakosti, posebno u natjecanju za položaje koje je nepravedno, jer navedene razlike stavljaju te grupe u slabiju startnu poziciju. Primjerice, bijelci srednje klase kao grupa su socijalizirani u stilove ponašanja posebne vrste artikulacije, racionalnosti i kompetentne autoritativnosti koji se najbolje nagrađuju u profesionalnom i upravljačkom životu. U mjeri u kojoj postoje grupne razlike koje predstavljaju hendikep, pravednost će zahtijevati priznavanje tih razlika a ne njihovo zanemarivanje.

Iako je zakon danas uglavnom slijep za grupne razlike, društvo nije, pa se neke grupe i dalje označuju kao »devijantne« i »drugačije«. U svakodnevnim interakcijama, predodžbama i odlučivanju neprestano se nešto tvrdi o ženama, Crncima, Latinoamerikancima, homoseksualcima, lezbijkama, starcima i ostalim obilježenim grupama, što dalje opravdava isključenje, paternalizam i autoritarne postupke. Neprestana rasistička, seksistička, gerontofobična, homofobična i slična ponašanja i institucije stvaraju posebne sklonosti za te grupe, često ometajući njihove mogućnosti za razvitak vlastitih sposobnosti i stvarajući posebno iskustvo i znanje tih grupa. Konačno, djelomično stoga što imaju posebne segregirane i međusobno odvojene, a djelomično zato što imaju posebne historije i tradicije, postoje kulturne razlike među društvenim grupama — razlike u jeziku, stilu života, držanju i gestama, vrijednostima i pogledima na društvo.

Priznavanje grupnih razlika u sposobnostima, potrebama, kulturi i kognitivnim stilovima stvara probleme onima koji traže eliminiranje opresije jedino ukoliko se razlika razumije kao devijacija ili nedostatak. Takvo shvaćanje predmnijeva da su neke sposobnosti, potrebe, kulture i kognitivni stilovi normalni. Već sam sugerirala da dominantnoj grupi njezine privilegije omogućuju da svoje iskustvo i pogled na društvena zbivanja brani kao nepristran i objektivčan. Na sličan način, privilegije omogućuje nekim grupama da svoje grupno utemeljene sposobnosti, vrijednosti, kognitivne i bihevioralne stilove postave kao normu i očekuju da će se ostali s time konformirati. Feministkinje su poglavito tvrdile da većina suvremenih radnih mjesta, posebno ona najpoželjnija, pretpostavljaju životni ritam i stil ponašanja tipičan za muškarce i da se od žena očekuje da se prilagode zahtjevima radnog mjesta koji proizlaze iz spomenutih normi.

Tamo gdje postoje grupne razlike u svojstvima, vrijednostima, kognitivnim stilovima jednak će tretman prilikom alokacije nagrade prema zaslugama naglašavati i produžavati položaj nekih grupa. Jednaki tretman zahtijeva da se svi prosuđuju prema istim normama, ali zapravo nema neutralnih normi za ponašanja i djelovanja. Ako su neke grupe privilegirane, a druge potlačene, formulacija zakona, i politike i propisa privatnih institucija, ima tendenciju otklona u korist privilegiranih grupa, jer njihovo posebno iskustvo implicitno predstavlja normu. Stoga, ukoliko postoje grupne razlike u svojstvima, socijalizaciji, vrijednostima, kognitivnim i kulturalnim stilovima, samo poklanjanje pažnje razlikama može omogućiti uključenje i sudjelovanje svih grupa u političkim i ekonomskim institucijama. To implicira da neke grupe ponekad zaslužuju posebna prava, umjesto da se prava i propisi uvijek formuliraju u univerzalnim

terminima koji su slijepi za razlike.²⁰ U daljnjem tekstu osvrnut ću se na nekoliko situacija o kojima se vode političke debate, a gdje smatram da bi bila primjerena takva posebna prava za hendikepirane i potlačene grupe.

Problem prava na trudnički i porodijski dopust i pravo na poseban tretman za mlade majke danas su vrlo kontroverzna pitanja među feministkinjama. Nemam se namjeru ovdje provlačiti kroz zamršena pitanja koja su se pretvorila u pojmovno izazovnu i zanimljivu debatu u pravnoj teoriji. Kao što tvrdi Linda Krieger, problem prava trudnica i porodilja u odnosu na radno mjesto stvorio je paradigmatičnu krizu u našem poimanju spolne jednakosti, jer je primjena načela jednakosti u ovom pitanju stvorila posljedice koje su za žene u najboljem slučaju dvoznačne, a u najgorem štetne.²¹

Po mom mišljenju inzistiranje na jednakosti u ovom je slučaju neprimjereno jer implicira da žene ne trebaju dobiti pravo na dopust i sigurnost radnog mjesta kad imaju djecu, ili pak izjednačuje takve garancije s pretpostavljenom spolno-neutralnom kategorijom »nesposobnosti«. Takvo izjednačavanje je neprihvatljivo jer su trudnoća i porod normalno stanja normalnih žena i sama po sebi se smatraju društveno nužnim poslom, a imaju jedinstvena i varijabilna obilježja i potrebe.²² Podvođenje trudnoće pod pojam nesposobnosti daje negativno značenje tim pojavama kao »nezdravima«. To nadalje sugerira da je jedini ili primarni razlog što žena ima pravo na dopust i sigurnost posla taj, što je ona fizički nesposobna za svoj posao i što bi joj ga bilo teže obavljati nego u slučaju da nije trudna ili se ne oporavlja od poroda. Dok su to važni momenti koji ovise o pojedinačnoj ženi, drugi razlog je taj što ona mora imati vremena da doji dijete i razvije s njim odnos i kao majka »postigne rutinu« ukoliko to želi.

Debata o trudničkom dopustu žestoka je i proširena zato što su i feministkinje i njihovi protivnici razmišljali o biološkoj razlici spolova kao najosnovnijoj i neiskorjenjivoj razlici. Kada se razlika neprimjetno pretvara u nedostatak, stigmatu i devijaciju, ta impresija može stvoriti bojazan da spolnu jednakost nije moguće postići. Mislim da je važno istaknuti da ljudska reprodukcija nije ni u kom slučaju jedino pitanje u kojem se javlja sukob zastupnika jednakog i za-

²⁰ Upotrebljavam pojam »posebna prava« na sličan način kao Elizabeth Wolgast u knjizi *Equality and the Rights of Women* (Cornell University Press, 1980). Kao i Wolgastova, želim razlikovati prava koja bi trebali imati svi ljudi, opća prava, i prava koja bi trebale imati određene kategorije ljudi, na temelju posebnih okolnosti. Ustvori, distinkcija bi se trebala odnositi samo na različite stupnjeve općenitosti, gdje »posebno« znači samo »specifično«. Nažalost, »posebna prava« imaju konotaciju izuzetnosti, tj. posebnosti koja označava devijaciju s obzirom na normu. Kao što u daljnjem tekstu tvrdim, cilj posebnih prava nije kompenzacija nedostataka da bi se ljudima pomoglo da budu »normalni«, nego negiranje norme, tako da u određenim okolnostima i na određenim razinama apstrakcije imaju »posebna« prava.

²¹ Linda J. Krieger, »Through a Glass Darkly: Paradigms of Equality and the Search for a Women's Jurisprudence«, *Hypania: A Journal of Feminist Philosophy* 2, 1987 str. 45—62. Deborah Rhode daje odličan sinopsis dilema koje se pojavljuju u debati o trudnoći u feminističkoj pravnoj teoriji u tekstu »Justice and Gender« (skripta).

²² Vidi Ann Scales, »Towards a Feminist Jurisprudence«, *Indiana Law Journal* 56, 1980: str. 375—444. Christine Littleton daje vrlo dobru analizu feminističke debate između onih koji zastupaju koncepciju jednakih prava i onih koje zastupaju različiti tretman kada se radi o trudnoći i rađanju, između ostalih ženskih pitanja s pravnog područja u članku »Reconstruction Sexual Equality«, *California Law Review* 25, 1987. Littletonova sugerira, kao što sam već navela, da jedino vladajući muški pojam rada omogućava da se trudnoća i rađanje smatraju radom.

stupnika diferenciranog tretmana. To čak nije ni jedini kontekst u kojem se taj sukob javlja kada se radi o pitanjima koja uključuju tjelesne razlike. U posljednjih dvadeset godina postignut je značajan uspjeh u osvajanju posebnih prava za osobe s tjelesnim i mentalnim nedostacima. Ovo je jasan slučaj u kojem je uzimanje u obzir osobitih potreba različitih grupa nužno za promicanje jednakosti u uključivanju i sudjelovanju u životu zajednice.

Još jedna tjelesna razlika o kojoj se tako široko ne raspravlja u pravnoj i političkoj literaturi, a trebalo bi, jest dob. S porastom broja krepkih staraca marginaliziranih u našem društvu sve se više raspravlja o problemu obvezatnog umirovljenja. Ta je rasprava prigušivana jer ozbiljno razmišljanje o pravu na rad svih ljudi koji su sposobni i voljni raditi implicira socijalno nepostojanu razinu nezaposlenosti. Tjeranje ljudi s njihovih radnih mjesta samo zbog njihovih godina arbitrarno je i nepravedno. S druge strane smatram da je nepravedno zahtijevati od starijih da rade u istim uvjetima kao i mladi ljudi. Stariji ljudi trebali bi imati različita radna prava. Kada dosegnu određenu životnu dob, trebali bi imati pravo na umirovljenje i novčanu potporu. Ako žele i dalje raditi, trebalo bi im omogućiti parcijalno radno vrijeme, fleksibilnije nego što većina radnika danas ima.

Svaki od navedenih slučajeva posebnih prava na radnom mjestu — trudnoća i rađanje, fizička nemoć i starost — ima vlastite ciljeve i strukturu. Oni dovode u pitanje paradigmu »normalnog zdravog« radnika i »normalne radne situacije«. U svakom od ovih slučajeva okolnosti koje zahtijevaju različit tretman treba razumjeti u interakciji sa strukturom i normama radnog mjesta, a ne kao različito tretiranje radnika per se.

Čak i u slučajevima kao što su ovi, razlika ne proizlazi iz prirodnih, bioloških i neizmjenjivih svojstava, nego iz odnosa osobe prema konvencionalnim pravilima i praksi. U svakom navedenom slučaju zahtjev za posebnim pravima ne proizlazi iz potrebe kompenziranja inferiornosti, kao što bi to neki interpretirali, nego iz odlučne afirmacije specifičnosti različitih formi života.²³

Pitanje razlike ne pojavljuje se za zakone i politiku samo kada se radi o tjelesnom postojanju već je jednako značajan i za kulturni integritet i »nevidljivost« nekih grupa. Kada kažem »kultura«, mislim na grupno specifične fenomene ponašanja, temperamenta ili značenja. Kulturne razlike uključuju fenomene jezika, govornog stila ili dijalekta, vanjskog ponašanja, gestikulacije, društvenog navada, vrijednosti, grupno specifične socijalizacije, itd. U mjeri u kojoj su grupe kulturno različite u mnogim pitanjima socijalne politike jednak je tretman nepravedan jer negira te kulturne razlike ili ih smatra sklonošću. Postoji velik broj pitanja gdje pravednost pretpostavlja obraćanje pozornosti na kulturne razlike i njihove učinke, ali ja ću kratko razmotriti samo tri: afirmativnu akciju, usporedive vrijednosti i biligvalno, biskulturalno obrazovanje i javne službe.

²³ Littletonova smatra da razliku ne treba shvatiti kao obilježje posebnih vrsta ljudi, nego kao interakciju određenih vrsta ljudi sa specifičnim institucionalnim strukturama. Martha Minow izražava slično gledište govoreći da razliku treba shvatiti kao funkciju odnosa među grupama, a ne kao atribut pojedine grupe.

Bilo da uključuju kvote ili ne, programi afirmativnog djelovanja krše načelo jednakog tretmana jer uzimaju u obzir rasu ili spol prilikom određivanja kriterija za upis u školu, zapošljavanje ili napredovanje. Takvi se postupci obično brane na jedan ili dva načina. Davanje prednosti rasi i spolu može se shvatiti ili kao kompenzacija koja se daje nekim grupama za diskriminaciju u prošlosti ili kao kompenzacija za postojeće hendikepe, koje te grupe podnose zbog isključenja i diskriminacije u prošlosti.²⁴ Ne želim polemizirati s bilo kojim od tih opravdanja diferenciranog tretmana na osnovi rase ili spola, koje pretpostavlja politika afirmativnog djelovanja. Želim sugerirati da povrh toga politiku afirmativnog djelovanja možemo shvatiti kao kompenzaciju za kulturalne otklone i pristranosti u standardima i načinima procjene koje upotrebljavaju škole i poslodavci. Ti standardi i načini procjene u izvjesnoj mjeri reflektiraju specifični život i kulturo iskustvo dominantnih grupa — bijelaca, anglosaksonaca, muškaraca. Nadalje, u grupno diferenciranom društvu teško je ili nemoguće razviti doista neutralne kriterije i standarde jer su kulturalno iskustvo žena, Crnaca ili Latinoamerikanaca i dominantna kultura u mnogo aspekata nesvodivi na zajednički nazivnik. Zbog toga politika afirmativnog djelovanja kompenzira dominaciju jednog skupa kulturnih obilježja. Takva interpretacija afirmativne akcije nalazi problem koji djelomično rješava u razumljivim predrasudama procjenjivača i njihovih kriterija, a ne samo u specifičnim razlikama hendikepiranih grupa.

Politike usporedive vrijednosti, premda nisu stvar diferenciranog tretmana kao takvog, na sličan način dovode u pitanje kulturne predrasude u tradicionalnom vrednovanju pretežno ženskih zanimanja i zahtijevaju da se prilikom takvog vrednovanja uzimaju u obzir razlike. Sheme jednake plaće za rad usporedive vrijednosti zahtijevaju da pretežno muški i pretežno ženski poslovi imaju jednaku strukturu zarada ukoliko uključuju slične stupnjeve stručnosti, složenosti, stresa, itd. Problem provođenja ovih politika, dakako, leži u pronalaženju metoda za uspoređivanje poslova koji su često vrlo različiti. Većina shema komparacije izabire zato minimiziranje spolnih razlika upotrebljavajući navodne spolno-neutralne kriterije kao što su razina obrazovanja, brzina rada, uključenost manipulacije simbolima i odlučivanja u poslu itd. Neki su autori, međutim sugerirali da standardna klasifikacija značajki nekog posla može biti sistematski pristrana tako da neke specifične vrste rada, sadržane u većini pretežno ženskih poslova, ostanu skrivene.²⁵ Mnogi pretežno ženski poslovi sadrže spolno specifične vrste rada kao što su njegovanje, uklanjanje teškoća u socijalnim odnosima, ili egzibicija seksualnosti, što mnoge opservacije poslova ignoriraju.²⁶ Pravedna procjena stručnosti i kompleksnosti mnogih pretežno ženskih poslova trebala bi stoga izričito obratiti pažnju na spolne razlike kod različitih poslova i ne primjenjivati spolno slijepe kategorije usporedbe.

²⁴ Jedna među mnogim raspravama o takvim »pogledima unatrag« i »pogledima unaprijed« je i ona Bernarda Boxilla *Blacks and Social Justice* (Totowa, N. J.: Rowman & Allanheld, 1984), poglavlje 7.

²⁵ Vidi *Comparable Worth and Wage Discrimination: Technical possibilities and Political Realities*, uredila Helen Remick (Philadelphia: Temple University Press, 1981) i D. J. Treiman i H. I. Hartman, *Women, Work and Wage Wages* (Washington D. C., National Academy Press, 1981) str. 81.

²⁶ David Alexander, »Gendered Job Traits and Women's Occupation« (doktorska disertacija, Odjel ekonomija Sveučilišta u Massachusettsu, 1987).

Konačno, jezične i kulturne manjine trebale bi imati pravo na održanje vlastitog jezika i kulture, a u isto bi vrijeme trebale imati sva prava i prednosti građanskog statusa, korisnog obrazovanja i mogućnosti napredovanja u poslu. To pravo implicira pozitivnu obavezu vlade i ostalih javnih institucija da tiskaju dokumente i osiguraju vršenje javnih usluga na jeziku manjine, kao i bilingvalnu nastavu. Kulturna asimilacija ne smije biti uvjet pune društvene participacije, jer ona zahtijeva od osobe transformaciju osjećaja vlastitog identiteta, a kada se to događa na nivou grupe, označava mijenjanje ili uništenje grupnog identiteta. To se načelo ne može primijeniti na bilo koju osobu koja se ne identificira s većinskim jezikom i kulturom, već samo na prilično velike jezične i kulturne manjine koje žive u posebnim, premda ne nužno i segregiranim zajednicama. U SAD posebna prava kulturnih manjina trebala bi se primjenjivati barem na Hispanoamerikance i američke domoroce.

Univerzalist će pronaći kontradikciju u zahtjevu da segregirane grupe imaju pravo na uključivanje i da u isto vrijeme imaju pravo na diferencirani tretman. U tome, međutim, nema proturječja, ukoliko je uzimanje razlika u obzir nužno da bi uključivanje i participacija marginaliziranih grupa uopće bili mogući. Grupe s drugačijim životnim prilikama i organizacijom života trebale bi biti u stanju participirati u javnim institucijama a da ne moraju odbaciti svoj zasebni identitet ili biti zbog njega u nepovoljnom položaju. Cilj nije davati posebne pogodnosti devijantima dok ne postanu »normalni«, već dovesti u pitanje način na koji institucije formuliraju svoja pravila, otkrivajući pluralne okolnosti i potrebe koje postoje, ili bi trebale postojati unutar njih.

Mnogi protivnici ugnjetavanja i privilegija oprezni su prilikom traženja posebnih prava jer se boje obnovljenih razvrstavanja koja mogu opravdavati isključenja i stigmatizaciju posebno označenih grupa. Takav strah bio je posebno izražen među feministkinjama koje su se protivile afirmiranju spolnih razlika u zakonima i politici. Bilo bi glupo tvrditi da je takav strah neutemeljen.

Taj je strah, naime, utemeljen na pojavi da se tradicionalno izražavanje različitosti grupe promatra kao devijacija, stigma, nejednakost. Suvremeni pokreti potlačenih grupa brane, međutim, pozitivno značenje grupne razlike; grupa na taj način obznanjuje svoj grupni identitet i odbacuje stereotipove i etikete kojima je drugi označuju kao inferiornu i neljudsku. Ti socijalni pokreti smatraju samo značenje razlike područjem političke borbe i ne dozvoljavaju da se razlika upotrijebi kao opravdanje isključenja i potčinjenosti. Podržavanje politika i propisa koji uzimaju u obzir grupne razlike da bi potkopali opresiju i društvenu hendikepiranost po mom je mišljenju dio borbe.

Strah od zahtjeva za posebnim pravima ukazuje na povezanost načela grupne reprezentacije s uzimanjem razlika u obzir u politici. Osnovno sredstvo obrane protiv zloupotrebe posebnih prava da bi se neke grupe tlačile i isključivale jest njihovo samoorganiziranje i politička reprezentacija. Ako su hendikepirane i potlačene grupe u stanju međusobno raspravljati o tome koje postupke i politike smatraju najboljima za promicanje svoje društvene i političke jednakosti, one imaju pristup mehanizmu za prezentaciju svojih sudova široj javnosti, i tada

je manje vjerojatno da će politike koje uzimaju u obzir grupne razlike biti upotrebljene protiv njih. Ako k tome imaju i institucionalizirano pravo veta na političke prijedloge koji im škode, navedena opasnost je još manja.

U ovom tekstu pokušala sam razlučiti tri značenja univerzalnosti koja su obično rušena u raspravama o univerzalnosti građanskog statusa i područja javnosti. Moderna politika ispravno promovira univerzalnost građanstva u značenju uključenja i sudjelovanja svih u javnom životu i demokratskim procesima. Ostvarenje autentičnog univerzalnog građanstva u tom značenju danas se više ometa nego što se unapređuje općenito podupiranim uvjerenjem da osoba, kad nastupa kao građanin, mora prihvatiti opće stajalište i napustiti predodžbe koje proizlaze iz njezinog posebnog iskustva i društvenog položaja. Puno uključenje i participacija svih u donošenju zakona i javnom životu također se ponekad otežava oblikovanjem zakona i propisa pomoću univerzalnih termina koji se jednako odnose na sve građane.

Odgovarajući na te argumente neki su mi sugerirali da takvo dovodenje u pitanje ideje univerzalnog građanstva prijeti uništenju temelja za racionalne normativne apele. Normativni razum, sugerira se, traži univerzalnost u Kantovom smislu: kada osoba tvrdi da je nešto dobro ili pravo, ona tvrdi da bi svatko u načelu konzistentno mnogao tvrditi to isto i da bi to svatko trebao prihvatiti. To upućuje na četvrto značenje univerzalnosti, više epistemološko nego političko. Možda doista postoji osnova za propitivanje kantovski utemeljene teorije univerzalnosti normativnog razuma, ali to je problem koji se razlikuje od stvarnih političkih pitanja kojima sam se ja bavila i argumenti u ovom tekstu takvu mogućnost niti impliciraju, niti isključuju. U svakom slučaju, ne vjerujem da je dovodenje u pitanje ideala unificirane javnosti ili tvrdnje da bi propisi uvijek trebali biti formalno univerzalni onemogućava stvaranje racionalnih normi.

S engleskog prevela:

Veljka Čolić-Peisker

Iris Marion Young

*POLITICAL COMMUNITY AND DIFFERENCES BETWEEN GROUPS:
A CRITIQUE OF THE IDEAL OF UNIVERSAL CITIZENSHIP*

Summary

The liberal request for the equality of all citizens, which today has become a principle universally respected, hides certain pitfalls if it is applied in a society in which there are group differences, and therefore groups which are either privileged or deprived. This liberal principle involves the danger of understanding equality to mean identity and of pressing for a homogenous citizenship in a pluralist society. In given circumstances this means to impose the values, culture, style, and customs of the ruling group upon others, in the name of general will and general advantage. Iris Marion Young believes that the pluralism of interests groups, which is the manner of the political functioning of American society, privatizes politics and facilitates the domination of powerful interests. As a correction of this system she suggests that socially handicapped groups should be separately represented in political bodies. In fact, the socially handicapped form the majority of the American population: women, colored people, Native Americans, some ethnic groups, older age groups etc. The author suggests some form of participatory democracy which would ensure the expression of interests by the marginalized groups and advocates so-called heterogeneous publicity. This would mean free expression as well as the conservation of specific group features and membership without the hidden homogenization of citizens and the in assimilation, into the dominant culture as a condition of the social affirmation of oppressed groups. She also questions one of fundamental principles of the legally administered state — the equality of people before the law which sometimes leads to a perpetuation of oppression. She believes that in particular situations some special rights ought to be secured for certain groups.